

**Merre tart
Magyarország?** Csaba László–Jeszenszky
Géza–Martonyi János:
Helyünk a világban
Éghajlat, Bp., 2009.

A német kancellár, „az egyik legnagyobb európaiként” tisztelt Helmut Kohl az 1990-es első szabad választások után személyesen hívta fel a győztes párt miniszterelnök-jelöltjét, Antall Józsefet, és arra kérte: „Tartsd meg, légy szíves, Horn Gyulát külügyminiszternek!”

Martonyi János idézi fel többek között a fenti történetet annak illusztrálására, hogy a második világháború után Európa kettéosztásába beletörődő, majd a kialakult helyzettel megbékélő, jólétben élő Nyugat mennyire ambivalens magatartást tanúsított a meglepetésszerűen felgyorsult közép-európai rendszerváltozással és a szovjet gyarmatbirodalom Európa újraegyesítését lehetővé tévő felbomlásával kapcsolatban. Antall Józsefet a telefonhívás megdöbbenette: úgy gondolta, szabad országban a választásokon győztes párt alakít kormányt, s mint egy független ország miniszterelnökéhez illik, mindvégig a maga útját kívánta járni.

A magyar külpolitika útja a 21. században alcímmel megjelent kötetben olyan szakemberek – egy közgazdász, egy történész és egy jogász – osztják meg gondolataikat a magyar külpolitika lehetőségeiről, a mozgásterét meghatározó XX. századi örökségről, az utóbbi két évtizedben rohamosan átalakuló világpolitikai viszonyrendszerről és az átrendeződő erőközpontokról, akik több évtizedes kutatói, egyetemi oktatói, diplomáciai pályával a hátuk mögött komoly nemzetközi tapasztalatokra tettek szert, s kettejük nem melleleg hazánk külügyminisztere is volt. (A beszélgetést Kovács Lajos Péter történész, az Éghajlat Könyvkiadó igazgatója vezeti.) Nem vitatkoznak, hiszen mindhárman annak a klasszikus polgári demokráciának a hívei, amelynek hazánkat is szeretnék látni: súlyponteltolódásokkal, de hasonlóan vélekednek egy-egy témáról, és szakmai tudásuk alapján más szempontból világítják meg a kérdésköröket. Mozaikszerűen kiegészítve egymás elemzését, közösen vizsgálják a jelentő nagymértékben meghatározó múltat, elsősorban a kommunizmus időszakát s a mögöttünk hagyott húsz évet, és együtt faggatják a jövőnket alakító bizonytalansági tényezőket. Vallanak indulásukról, családi háttérükről: család-történeteik az elmúlt század magyar történelmének is jellegzetes metszetei.

Az kétségtelen, hogy Magyarország az 1990-es évek elején jól indult, a posztkommunista országok között számottevő nemzetközi tekintélyre tett szert. Bár a

rendszerváltozás első kormányának tagjai aktív politikusként természetesen tapasztalatlanok voltak a nemzetközi porondon, de szakmai hozzáértésüknek, magas szintű európai műveltségüknek köszönhetően távlatos, markáns magyar külpolitikát tudtak képviselni: a legfontosabb magyar lépések közül érdemes felidézni a Varsói Szerződés felosztatásának kezdeményezését; a mesterségesen kreált Jugoszláviából kiválni akaró államok függetlenségének elismertetésében játszott szerepet (a délszláv válság idején a magyar érvek is hozzájárultak ahhoz, hogy Nyugat-Európa és az Amerikai Egyesült Államok megértse a balkáni helyzetet, sokan, még vezető politikusok sem tudták, hogy a szerbek és a horvátok között mi a különbség); a moszkvai kommunista puccs azonnali elítélését; 1991 szeptemberében a balti államok külügyminisztereinek meghívását Budapestre s ezzel államaik függetlenségének gyorsabb elismertetését. Rendkívüli jelentőségű volt a visegrádi állandó együttműködés életre hívása egy lehetséges magyarellenes blokk, egy új kisantant esetleges megszerveződésének alternatívájaként, majd megtörtént a visegrádi országok között a még létező vámhatárok lebontását és a szabad kereskedelmet célzó megállapodás, a CEFTA létrehozása 1991-ben. Emlékezetes, hogy a magyar kormányfő már 1993-ban felhívta a figyelmet az iszlám fundamentalizmus veszélyeire, valamint attól is óvott, hogy Nyugat-Európa egyoldalú előnyöket kovácsoljon a kontinens újraegyesítéséből.

Hamar illúzióknak bizonyult azonban az egységes nemzetstratégia, így az arra épülő külpolitikai vonal kidolgozása is. A magyar külpolitika rövid időn belül a belpolitikai hatalmi harcoknak rendelődött alá. Mára odáig jutottunk, hogy döntő nemzetközi kérdésekben nincs egyeztetés a bal- és jobboldal között.

Különösnek tetszhet, hogy a baloldal számára a nyugati erőközpontozás való csatlakozási folyamat nem okozott gondot. A szocialista párt egykori kommunista politikussai hajlékonyan és gyorsan ugyanúgy igazodtak Brüsszelhez, mint korábban Moszkvához. S amíg a Nyugathoz való csatlakozást a szocialista kormányok, építve az előző polgári kormányok eredményeire simán, pragmatikusan levezényelték, addig a nemzeti kérdésben magatartásuk a kommunizmus időszakához képest nem, illetve legfeljebb a körülmények kiereszkolta mértékben változott: a szomszédos országokban élő magyar nemzetrészek kényszerű terhet jelentettek (és jelentenek) számukra. Bár a demokratikus változásokhoz alkalmazkodni kellett, a Horn-kormányban is élt „valamiféle tartózkodás, visszafogottság, sőt egyfajta bizalmatlanság a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatban” (Martonyi János szavai), azóta pedig a

helyzet inkább negatív irányban változott. Azokat az intézkedéseket és intézményeket, amelyeket a polgári kormányok kidolgoztak, felépítettek (pl. Magyar Állandó Értekezlet, státustörvény), a szocialista-szabad demokrata kormányok sorra megszüntették, lebontották. Ismeretes, hogy a nemzeti kérdés megítélésében lényeges különbség van hazánk egykori pártállami elitje és a szomszédos országok posztkommunista politikai erői között: míg az MSZMP utódpártjának prominens vezetőiben és a baloldaliként szocializálódott értelmiség köreiből tovább élnek saját elutasító reflexeik a Kárpát-medencei magyarság közös érdekeivel kapcsolatban, az utóbbiaknál a kommunizmus építése elválaszthatatlan volt a nacionalizmustól és az országuk területén élő nemzeti kisebbségek durva asszimilációjának programjától. Ebben a kérdésben a kontinuitás itt is, ott is töretlen.

A hatékony magyar külpolitika hiányát tovább súlyosbítja a belpolitikai konfliktusok szereplőinek, pártoknak, politikusoknak külföldi fórumokon történő lejárata. A negatív, hamis Magyarország-kép népszerűsítése bevett gyakorlat és a politikai emigráció sikeres működését a korábbi időszakokban is akadályozta: a kötetben történelmi előzményként Jeszenszky Géza többek között annak a Károlyi Mihálynak a példáját hozza fel, aki az Amerikai Egyesült Államokban a második világháború idején működő „Független Magyarország” mozgalmat Bartók Béla szellemi irányítása idején is vehemensen támogatta.

Mára a térség éllavasából az a Magyarország, amely a rendszerváltozás első éveiben jobb politikai, gazdasági és társadalmi mutatókkal rendelkezett szomszédainál, sereghajtó lett. Ahogy Martonyi János fogalmaz: „viszonylag könnyű belátni, hogy az összes többi, újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országban a dolgok a(z) Európai Unióhoz történt) csatlakozás óta jobban mennek. Egyetlen ország van, ahol a helyzet rosszabb lett: Magyarország.” (Egy hasonló kötetben a közép-európai térség szakértőivel érdemes volna megvizsgálni az említett országok eredményességének hátterét s azt, hogy ebben szerepet játszott-e az érintett népek közösségtudata.)

A kétségtelen kudarcok nálunk az euroszeptikusok táborának növekedését hozták. Mind a jobb-, mind a baloldalon. Ráadásul a mostani magyar kormánypolitika az euroatlanti közösségből „kikacsintva” a kívánatos jó szomszédon túl Oroszországban stratégiai partnert lát, amit mindhárom szakember veszélyesnek tart. A kiszámíthatatlan Oroszország ma is hajlamos a beavatkozásra: az ukrán–orosz gázvita tétje Ukrajna függetlensége (Ukrajna nélkül Oroszországnak nincs esélye

arra, hogy világhatalmi pozícióját visszaszerezze), de egyértelmű „rokonszenvennyilvánítás” volt Putyin 2006-os magyarországi látogatása az akkori parlamenti választások előtt is.

Az orosz gazdasági modell sajátosságaira Csaba László hívja fel a figyelmet. A cégek és a közhatalom összefonódik, ez a módja „a monopolhelyzetek megőrzésének és az állami pénzek leszívásának, ahol a szívességek kölcsönösek. Szervi-szerkezeti okokból nem lehet tudni, hol végződik az állam, és hol kezdődik a cég, mikor melyik érdekéről van szó.” A politikai és gazdasági elit gyakorlatilag azonos. Mintha nálunk ugyanilyen tendenciák erősödtek volna fel az utóbbi években.

A kötetben szó van a legújabb kori magyar legendák közül többről is. Az egyik ilyen: az 1990-ben a fizetésképtelenség szélén táncoló ország kérhette volna az adósság átütemezését, illetve elengedését. „Soros úr ajánlgatta nekünk annak idején, hogy tagadjuk meg a fizetést” – idézi fel a Magyarország pénzügyi kényszerpályára sodródásának folyamatát elemző Csaba László. Ez technikailag kivitelezhetetlen volt, mivel a magyar államadósság legnagyobb részét kitevő kötvényadósság Új-Zélandtól Németorszáig rengeteg kisebb-nagyobb befektetőnél volt, s egyszerűen nem volt kivel tárgyalni, ugyanakkor a magyar közzgazdászoknak az volt az álláspontjuk, hogy a gazdasági fejlesztésekhez nyugati befektetők bevonása szükséges, s az ország nem járhatja le magát. Soros György azzal torkolta le őket, hogy „ti, kommunisták, nem tudtok másban gondolkodni”. (A gyakran felhozott lengyel példa az adósságelengedésre azért nem állja meg a helyét, mert a lengyel állam adóssága nyugati állami bankoknál volt, amelyekkel lehetett egyezkedni.) 1987-ig Fekete János, a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese és Marjai József miniszterelnök-helyettes az ország pénzügyeinek teljhatalmú irányítói voltak. „Mindent támogattak, ami az ország rövid távú finanszírozhatóságát előmozdította, és mindent megakadályoztak, ami a gazdasági és politikai rendszer föllazításához vezetett volna.” Fekete János azt hangoztatta, nincs szükség reformokra, „pénz van bőven, majd hitelből megoldjuk a nép életszínvonalának növekedését”. 2006-ban magas állami kitüntetésükkel az akkori, hasonló pénzügypolitikát követő kormányzat tulajdonképpen a példát adó elődöket díjazta.

Ugyancsak erősen tartja magát az a legenda, hogy az Antall-kormány felléphetett volna a trianoni, majd párizsi béke által meghúzott határok módosításának igényével, de bűne, hogy ezt elmulasztotta: az elmúlt időszak ugyanis azt bizonyítja, szétestek az első világháború után létrehozott államok. Ezzel a vélekedéssel szemben Jeszenszky Géza azzal érvel, hogy a föderális államok

szétestek ugyan, de az egykori tagköztársaságok határai maradtak: sem a szerb és horvát, sem a bosnyák határ nem változott, de az orosz–ukrán határ szintén maradt, pedig Oroszországnak a hatalmi súlya is meglett volna az Ukrajna keleti részén élő tizenegy millió orosz érdekében történő kiigazításhoz. (Az olvasó persze azon is elgondolkodik, Oroszország talán azért nem akart hátráfordulást, mert Ukrajna függetlenségét ugyan az adott helyzetben elismerte, de átmenetinek tekintette, s úgy látta, az ottani orosz kisebbség ürügyén – is – bármikor beleavatkozhat a szomszédos ország belügyeibe.) Szomorú tény továbbá, hogy az 1920-ban elcsatolt színmagyar területek a brutális és szisztematikus etnikai tisztogatás következtében mára vegyes lakosságúvá váltak, a többségi magyar nagyvárosokban megszűnt a magyar többség; és ha akkor Magyarország területi igényekkel lép fel, azonnal összeáll egy a korábnál is erősebb kisantant, amellyel szemben ugyan milyen nemzetközi támogatásra számíthatott volna Magyarország? Vagyis el lehet játszani a biztos katonai vereség gondolatával is. 1993–94-ben egyébként éppen az akkori hazai ellenzék hamis tájékoztatása nyomán számos írás jelent meg Magyarország lehetséges revíziós törekvéseiről. Emlékszünk, hogy a határozott kisebbségvédelmi politikát folytató, szimbolikusan tizenötmillió magyart képviselő kormányt és annak fejét milyen alantas támadások érték itthonról is. (Egyébként a magyar identitás hagyományos elemének, egyik építőkövének tartható lengyel–magyar barátságot is averzióval kezelték, kezelik a baloldali kormányok. A kontinuitás a Kádár-korral itt is tetten érhető. Holott azt kéne tudatosítani, hogy az érzelmi alapot minden korban gazdasági, politikai és kulturális érdekközösség tette tartóssá, nem valami megfoghatatlan misztikum.)

A könyv minden fejezetében előkerül a magyar társadalom reális helyzet- és önértékelésének fogyatékosága, hiánya: délibábos álmok vagy nemzeti nihilizmus, közömbösség, önfeladás, a cselekvés fölöslegességét sugalló balsors-képzet, cinizmus, a közvetlen környezet iránt is megmutatkozó érdektelenség. A mostani gazdasági krízist ez az identitásválság súlyosbítja, de befolyásolja a kisebbségben élő magyar közösségek jövőjét is: „Magyar siker nélkül és önbizalom nélkül, az anyaország sikere nélkül elvesznek a diaszpórák.” Éppen a közgazdász veti fel igen élesen a humánciszplínák oktatásának problémáit: az anyanyelvtanítás a gondolkodást csiszolja, tehát a természettudományos tárgyak sikeres oktatásának alapfeltétele is a szövegértés, vagyis a problémaértelmezés képességének, a beszédképességnek, a gondolkodás kritikai funkciójának kialakítása. Ugyanakkor a távlati gondolkodás alapja a történelmi tudat, ezért a történelmi ismeretek oktatásból való kiirtásának, „beleértve a közgazdasági elméletek történetét, ami nélkül a mait sem lehet megérteni”, súlyosak a következményei. Nem vigasz, hogy világjelenségről van szó: a történetiségnek a gondolkodásból történő kiiktatására rossz nagyhatalmi döntések is felhozhatók példaként.

Gazdasági, történelmi, jogi tanulmányokat elsősorban a szakmai közönség olvas. Az Éghajlat Kiadó Manréza sorozatának beszélgetőkötetei szélesebb olvasótáborhoz szólnak. Ez a 8. kötet azt mutatja, milyen bonyolult problémahalmazzal kell megküzdenie a mai sodródás ellenében határozott érdekképviseletet vállaló magyar külpolitikának. Végül egy kritikai megjegyzés a kiadvánnyal kapcsolatban: körültekintőbb szövegrendezést érdemelt volna.

Rosonczy Ildikó

